<u>संक्षेपरामायणम्</u>

तपस्स्वाध्यायनिरतं तपस्वी वाग्विदां वरम् ।

नारदं परिपप्रच्छ वाल्मीकिर्मुनिपुङ्गवम् ॥1॥

कोन्वस्मिन्साम्प्रतं लोके गुणवान्कश्च वीर्यवान् ।

धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च सत्यवाक्यो दृढव्रत:॥2॥

चारित्रेण च को युक्त: सर्वभूतेषु को हित: ।

विद्वान्क: कस्समर्थश्च कश्चैकप्रियदर्शन: ॥3॥

आत्मवान्को जितक्रोधो द्युतिमान्कोऽनसूयक: ।

कस्य बिभ्यति देवाश्च जातरोषस्य संयुगे ॥4॥

एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं परं कौतूहलं हि मे ।

महर्षे त्वं समर्थोऽसि ज्ञातुमेवंविधं नरम् ॥5॥

श्रुत्वा चैतत्त्रिलोकज्ञो वाल्मीकेर्नारदो वच: ।

श्रूयतामिति चामन्त्र्य प्रहृष्टो वाक्यमब्रवीत् ॥6॥

बहवो दुर्लभाश्चैव ये त्वया कीर्तिता गुणा: ।
मुने वक्ष्याम्यहं बुद्ध्वा तैर्युक्तश्श्रूयतां नर: ।।7।।
इक्ष्वाकुवंशप्रभवो रामो नाम जनैश्श्रुत: ।
नियतात्मा महावीर्यो द्युतिमान्धृतिमान् वशी ।।
बुद्धिमान्नीतिमान्वाग्मी श्रीमान् शत्रुनिबर्हण: ।
विपुलांसो महाबाहु: कम्बुग्रीवो महाहनु: ।।9।।
महोरस्को महेष्वासो गूढजत्रुररिन्दमः ।
आजानुबाहुस्सुशिरा: सललाटस्सुविक्रमः ।।10।।
समस्समविभक्ताङ्ग: स्निग्धवर्ण: प्रतापवान् ।
पीनवक्षा विशालाक्षो लक्ष्मीवान् शुभलक्षणः ।।11
धर्मज्ञस्सत्यसन्धश्च प्रजानां च हिते रतः ।
यशस्वी ज्ञानसम्पन्न: शुचिर्वश्यस्समाधिमान् ।।12।।
प्रजापतिसमश्श्रीमान् धाता रिपुनिषूदनः ।
रक्षिता जीवलोकस्य धर्मस्य परिरक्षिता ।।13।।

रक्षिता स्वस्य धर्मस्य स्वजनस्य च रक्षिता ।
वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो धनुर्वेदे च निष्ठितः ॥14॥
सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञ: स्मृतिमान्प्रतिभानवान् ।
सर्वलोकप्रियस्साधु: अदीनात्मा विचक्षणः ॥15॥
सर्वदाभिगतस्सद्भि: समुद्र इव सिन्धुभिः ।
आर्यस्सर्वसमश्चैव सदैकप्रियदर्शनः ॥16॥
स च सर्वगुणोपेत: कौसल्यानन्दवर्धन: ।
समुद्र इव गाम्भीर्ये धैर्येण हिमवानिव ॥17॥
विष्णुना सदृशो वीर्ये सोमवत्प्रियदर्शन: ।
कालाग्निसदृश: क्रोधे क्षमया पृथिवीसम: ॥18॥
धनदेन समस्त्यागे सत्ये धर्म इवापर: ।
तमेवं गुणसम्पन्नं रामं सत्यपराक्रमम् ॥19॥
ज्येष्ठं श्रेष्ठगुणैर्युक्तं प्रियं दशरथस्सुतम् ।
प्रकृतीनां हितैर्युक्तं प्रकृतिप्रियकाम्यया ॥20॥

यौवराज्येन संयोक्तुमैच्छत्प्रीत्या महीपति: ।

तस्याभिषेकसम्भारान् दृष्ट्वा भार्याऽथ कैकयी ।।21।

पूर्वं दत्तवरा देवी वरमेनमयाचत ।

विवासनं च रामस्य भरतस्याभिषेचनम् ।।22।।

स सत्यवचनाद्राजा धर्मपाशेन संयत: ।

विवासयामास सुतं रामं दशरथ: प्रियम् ।।23।।

स जगाम वनं वीर: प्रतिज्ञामनुपालयन्।

पितुर्वचननिर्देशात् कैकेय्या: प्रियकारणात् ।।24।।

तं व्रजन्तं प्रियो भ्राता लक्ष्मणोऽनुजगाम ह ।

स्नेहाद्विनयसम्पन्न: सुमित्रानन्दवर्धन: ।।25।।

भ्रातरं दयितो भ्रातु: सौभ्रात्रमनुदर्शयन् ।

रामस्य दयिता भार्या नित्यं प्राणसमा हिता ।।26।।

जनकस्य कुले जाता देवमायेव निर्मिता ।

सर्वलक्षणसम्पन्ना नारीणामुत्तमा वधू: ।।27।।

सीताप्यनुगता रामं शशिनं रोहिणी यथा ।
पौरैरनुगतो दूरं पित्रा दशरथेन च ।।28।।
शृङ्गिबेरपुरे सूतं गङ्गाकूले व्यसर्जयत् ।
गुहमासाद्य धर्मात्मा निषादाधिपतिं प्रियम् ।।29।।
गुहेन सहितो रामो लक्ष्मणेन च सीतया ।
ते वनेन वनं गत्वा नदीस्तीर्त्वा बहूदका: ।।30।।
चित्रकूटमनुप्राप्य भरद्वाजस्य शासनात् ।
रम्यमावसथं कृत्वा रममाणा वने त्रय: ।।31।।
देवगन्धर्वसङ्काशा: तत्र ते न्यवसन् सुखम् ।
चित्रकूटं गते रामे पुत्रशोकातुरस्तथा ।।32।।
राजा दशरथस्स्वर्गं जगाम विलपन्सुतम् ।
मृते तु तस्मिन्भरतो वसिष्ठप्रमुखैर्द्विजै: ।।33।।
नियुज्यमानो राज्याय नैच्छद्राज्यं महाबल:।
स जगाम वनं वीरो रामपादप्रसादक: ।।34 ।।

गत्वा तु सुमहात्मानं रामं सत्यपराक्रमम् ।
अयाचद्भ्रातरं रामं आर्यभावपुरस्कृत: ॥35॥
त्वमेव राजा धर्मज्ञ इति रामं वचोऽब्रवीत् ।
रामोऽपि परमोदार: सुमुखस्सुमहायशा: ॥36॥
न चैच्छत्पितुरादेशात् राज्यं रामो महाबल: ।
पादुके चास्य राज्याय न्यासं दत्वा पुन:पुन: ॥37॥
निवर्तयामास ततो भरतं भरताग्रज: ।
स काममनवाप्यैव रामपादावुपस्पृशन् ॥38॥
नन्दिग्रामेऽकरोद्राज्यं रामागमनकाङ्क्षया ।
गते तु भरते श्रीमान् सत्यसन्धो जितेन्द्रिय: ॥39॥
रामस्तु पुनरालक्ष्य नागरस्य जनस्य च ।
तत्रागमनमेकाग्रो दण्डकान्प्रविवेश ह ॥40॥
प्रविश्य तु महारण्यं रामो राजीवलोचनः ।
विराधं राक्षसं हत्वा शरभङ्गं ददर्श ह ॥41॥

सुतीक्ष्णं चाप्यगस्त्यं च अगस्त्यभ्रातरं तथा ।
अगस्त्यवचनाच्चैव जग्राहैन्द्रं शरासनम् ।।42।।
खड्गं च परमप्रीत: तूणी चाक्षयसायकौ ।
वसतस्तस्य रामस्य वने वनचरैस्सह ।।43।।
ऋषयोऽभ्यागमन्सर्वे वधायासुररक्षसाम् ।
स तेषां प्रतिशुश्राव राक्षसानां तथा वने ।।44।।
प्रतिज्ञातश्च रामेण वधस्संयति रक्षसाम् ।
ऋषीणामग्निकल्पानां दण्डकारण्यवासिनाम् ।।45।।
तेन तत्रैव वसता जनस्थाननिवासिनी ।
विरूपिता शूर्पणखा राक्षसी कामरूपिणी ।।46।।
ततश्शूर्पणखावाक्यात् उद्युक्तान्सर्वराक्षसान् ।
खरं त्रिशिरसं चैव दूषणं चैव राक्षसम् ।।47।।
निजघान वने राम: तेषां चैव पदानुगान् ।
वने तस्मिन्निवसता जनस्थाननिवासिनाम् ।।48।।

रक्षसां निहतान्यासन्सहस्राणि चतुर्दश ।
ततो ज्ञातिवधं श्रुत्वा रावणः क्रोधमूर्छितः ॥49॥
सहायं वरयामास मारीचं नाम राक्षसम् ।
वार्यमाणस्सुबहुशो मारीचेन स रावणः ॥50॥
न विरोधो बलवता क्षमो रावण तेन ते ।
अनादृत्य तु तद्वाक्यं रावण: कालचोदित: ॥51॥
जगाम सह मारीच: तस्याश्रमपदं तदा ।
तेन मायाविना दूरं अपवाह्य नृपात्मजौ ॥52॥
जहार भार्यां रामस्य गृध्रं हत्वा जटायुषम् ।
गृध्रं च निहतं दृष्ट्वा हृतां श्रुत्वा च मैथिलीम् ॥53॥
राघवश्शोकसन्तप्तो विललापाकुलेन्द्रिय: ।
ततस्तेनैव शोकेन गृध्रं दग्ध्वा जटायुषम् ॥54॥
मार्गमाणो वने सीतां राक्षसं सन्ददर्श ह ।
कबन्धं नाम रूपेण विकृतं घोरदर्शनम् ॥55॥

तं निहत्य महाबाहु: ददाह स्वर्गतश्च स: ।
स चास्य कथयामास शबरीं धर्मचारिणीम् ।।56।।
श्रमणीं धर्मनिपुणां अभिगच्छेति राघवम् ।
सोऽभ्यगच्छन्महातेजा: शबरीं शत्रुसूदन: ।।57।।
शबर्या पूजितस्सम्यक् रामो दशरथात्मज: ।
पम्पातीरे हनुमता सङ्गतो वानरेण ह ।।58।।
हनुमद्वचनाच्चैव सुग्रीवेण समागत: ।
सुग्रीवाय च तत्सर्वं शंसद्रामो महाबल: ।।59।।
आदितस्तद्यथावृत्तं सीतायाश्च विशेषत: ।
सुग्रीवश्चापि तत्सर्वं श्रुत्वा रामस्य वानर: ।।60।।
चकार सख्यं रामेण प्रीतश्चैवाग्निसाक्षिकम् ।
ततो वानरराजेन वैरानुकथनं प्रति ।।61।।
रामायावेदितं सर्वं प्रणयाद्दु:खितेन च ।
प्रतिज्ञातं च रामेण तदा वालिवधं प्रति ।।62।।

वालिनश्च बलं तत्र कथयामास वानरः ।

सुग्रीवश्शङ्कितश्चासीत् नित्यं वीर्येण राघवे ॥63॥

राघवप्रत्ययार्थं तु दुन्दुभेः कायमुत्तमम् ।

दर्शयामास सुग्रीवो महापर्वतसन्निभम् ॥64॥

उत्स्मयित्वा महाबाहुः प्रेक्ष्य चास्थि महाबलः ।

पादाङ्गुष्ठेन चिक्षेप सम्पूर्णं दशयोजनम् ॥65॥

बिभेद च पुनस्सालान् सप्तैकेन महेषुणा ।

गिरिं रसातलं चैव जनयन्प्रत्ययं तथा ॥66॥

ततः प्रीतमनास्तेन विश्वस्तस्स महाकपिः ।

किष्किन्धां रामसहितो जगाम च गुहां तदा ॥67॥

ततोऽगर्जद्धरिवरः सुग्रीवो हेमपिङ्गलः ।

तेन नादेन महता निर्जगाम हरीश्वरः ॥68॥

अनुमान्य तदा तारां सुग्रीवेण समागतः ।

निजघान च तत्रैनं शरेणैकेन राघवः ॥69॥

ततस्सुग्रीववचनात् हत्वा वालिनमाहवे ।
सुग्रीवमेव तद्राज्ये राघवः प्रत्यपादयत् ॥70॥
स च सर्वान्समानीय वानरान्वानरर्षभः ।
दिशः प्रस्थापयामास दिदृक्षुर्जनकात्मजाम् ॥71॥
ततो गृध्रस्य वचनात् सम्पातेर्हनुमान्बली।
शतयोजनविस्तीर्णं पुप्लुवे लवणार्णवम्॥72॥
तत्र लङ्कां समासाद्य पुरीं रावणपालिताम् ।
ददर्श सीतां ध्यायन्तीं अशोकवनिकां गताम् ॥73॥
निवेदयित्वाऽऽभिज्ञानं प्रवृत्तिं च निवेद्य च ।
समाश्वास्य च वैदेहीं मर्दयामास तोरणम् ॥74॥
पञ्च सेनाग्रगान्हत्वा सप्तमन्त्रिसुतानपि ।
शूरमक्षं च निष्पिष्य ग्रहणं समुपागमत् ॥75॥
अस्त्रेणोन्मुक्तमात्मानं ज्ञात्वा पैतामहाद्वरात् ।
मर्षयन्राक्षसान्वीरो यन्त्रिणस्तान्यदृच्छया ॥76॥

ततो दग्ध्वा पुरीं लङ्कां ऋते सीतां च मैथिलीम् ।
रामाय प्रियमाख्यातुं पुनरायान्महाकपि: ।।77।।
सोऽधिगम्य महात्मानं कृत्वा रामं प्रदक्षिणम् ।
न्यवेदयदमेयात्मा दृष्टा सीतेति तत्त्वत: ।।78।।
ततस्सुग्रीवसहितो गत्वा तीरं महोदधे: ।
समुद्रं क्षोभयामास शरैरादित्यसन्निभै: ।।79।।
दर्शयामास चात्मानं समुद्रस्सरितां पति: ।
समुद्रवचनाच्चैव नलं सेतुमकारयत् ।।80।।
तेन गत्वा पुरीं लङ्कां हत्वा रावणमाहवे ।
राम: सीतामनुप्राप्य परां व्रीडामुपागमत् ।।81।।
तामुवाच ततो राम: परुषं जनसंसदि ।
अमृष्यमाणा सा सीता विवेश ज्वलनं सती ।।82।।
ततोऽग्निवचनात्सीतां ज्ञात्वा विगतकल्मषाम् ।
बभौ रामस्सम्प्रहृष्ट: पूजितस्सर्वदैवतै: ।।83।।

कर्मणा तेन महता त्रैलोक्यं सचराचरम् ।

सदेवर्षिगणं तुष्टं राघवस्य महात्मनः ॥84॥

अभिषिच्य च लङ्कायां राक्षसेन्द्रं विभीषणम् ।

कृतकृत्यस्तदा रामो विज्वरः प्रमुमोद ह ॥85॥

देवताभ्यो वरं प्राप्य समुत्थाप्य च वानरान् ।

अयोध्यां प्रस्थितो रामः पुष्पकेण सुहृद्वृतः ॥86॥

भरद्वाजाश्रमं गत्वा रामस्सत्यपराक्रमः ।

भरतस्यान्तिकं रामो हनूमन्तं व्यसर्जयत् ॥87॥

पुनराख्यायिकां जल्पन् सुग्रीवसहितश्च सः ।

पुष्पकं तत्समारुह्य नन्दिग्रामं ययौ तदा ॥88॥

नन्दिग्रामे जटां हित्वा भ्रातृभिस्सहितोऽनघः ।

रामस्सीतामनुप्राप्य राज्यं पुनरवाप्तवान् ॥89॥

प्रहृष्टमुदितो लोकः तुष्टः पुष्टस्सुधार्मिकः ।

निरामयो ह्यरोगश्च दुर्भिक्षभयवर्जितः ॥90॥

न पुत्रमरणं किञ्चिद्द्रक्ष्यन्ति पुरुषा: क्वचित् ।
नार्यश्चाविधवा नित्यं भविष्यन्ति पतिव्रता: ।।91।।
न चाग्निजं भयं किञ्चित् नाप्सु मज्जन्ति जन्तव: ।
न वातजं भयं किञ्चित् नापि ज्वरकृतं तथा ।।92।।
न चापि क्षुद्भयं तत्र न तस्करभयं तथा ।
नगराणि च राष्ट्राणि धनधान्ययुतानि च ।।93।।
नित्यं प्रमुदितास्सर्वे यथा कृतयुगे तथा ।
अश्वमेधशतैरिष्ट्वा तथा बहुसुवर्णकै: ।।94।।
गवां कोट्ययुतं दत्वा विद्वद्भ्यो विधिपूर्वकम् ।
असंख्येयं धनं दत्वा ब्राह्मणेभ्यो महायशा: ।।95।।
राजवंशान्शतगुणान् स्थापयिष्यति राघव: ।
चातुर्वर्ण्यं च लोकेऽस्मिन् स्वे स्वे धर्मे नियोक्ष्यति ।।
दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च ।
रामो राज्यमुपासित्वा ब्रह्मलोकं प्रयास्यति ।।97।।

इदं पवित्रं पापघ्नं पुण्यं वेदैश्च सम्मितम् ।
य: पठेद्रामचरितं सर्वपापै: प्रमुच्यते ।।98।।
एतदाख्यानमायुष्यं पठन्रामायणं नर: ।
सपुत्रपौत्रस्सगण: प्रेत्य स्वर्गे महीयते ।।99।।
पठन्द्विजो वागृषभत्वमीयात्
स्यात्क्षत्रियो भूमिपतित्वमीयात् ।
वणिग्जन: पण्यफलत्वमीयात्
जनश्च शूद्रोऽपि महत्वमीयात् ।।100।।